

JORDI SABATER PI L'ÚLTIM NATURALISTA

El llibre definitiu sobre l'aventura
vital i intel·lectual d'un científic
universal.

Autor: Toni Pou

» L'Ajuntament de Barcelona i Edicions de la Universitat de Barcelona publiquen **Jordi Sabater**

Pi. L'últim Naturalista, de Toni Pou, la història d'un dels científics catalans més importants del segle XX, que es va fer a si mateix a còpia de passió i tenacitat.

» Una investigació pionera sobre un llegat epistolar que revela detalls de la història del Zoo i la ciutat de Barcelona a partir de les cartes que Sabater va rebre i enviar durant els prop de trenta anys que va viure a l'Àfrica, des del 1940 fins al 1969, i de com va aconseguir revolucionar alguns aspectes del coneixement humà

» Una vida de novel·la d'aventures, la major part del temps envoltada de moltes dificultats, però al darrere hi ha una persona lluitadora, que estimava la natura i els animals per sobre de tot, reconstruïda amb rigor i amb una prosa vibrant de Toni Pou, escriptor i científic

» Amb motiu de la publicació, el dimarts 31 de gener a les 18.00 hores, tindrà lloc la presentació del llibre al restaurant La Dama del Zoo (entrada pel parc de la Ciutadella). A l'acte, presidit per **Laia Bonet Rull** regidora de l'Àrea d'Agenda 2030, Transició Digital, Esports i Coordinació Territorial i Metropolitana, tercera tinenta d'alcaldia, hi intervindran **Toni Pou**, físic, escriptor i autor del llibre, acompanyat per **Jordi Amat**, escriptor i comissari de la col·lecció "Gent de Barcelona".

» Coincidint amb la presentació del llibre, el mateix dia s'inaugura l'exposició itinerant "**Maa-Yiem, l'extraordinària història de Jordi Sabater Pi**", comissariada per Alfons Par, que aprofundeix en la figura d'aquest reconegut primatòleg català, estretament vinculat al Zoo de Barcelona, i en la seva recerca científica pionera a l'Àfrica. L'exposició ens aboca per un interessant recorregut a través dels moments i fets més destacats de la vida del Dr. Sabater Pi i estarà ubicada a l'Aula del 120 aniversari del Zoo, a l'interior de l'Aviari, fins al dia 12 de setembre, en horari d'obertura al públic del parc. A continuació, itinerarà per diferents equipaments municipals.

món animal.” Explica Toni Pou

Nfumu, el goril·la blanc (en la llengua dels fangs), va ser un dels símbols més importants de la nostra ciutat, però aquí no se'l recorda per aquest nom, a la seva arribada ràpidament el van batejar com a Floquet de neu (Guinea Equatorial, 1964 - Barcelona, 24 de novembre de 2003). El descobridor d'aquest goril·la que tants somriures i tantes notícies ha donat va ser Jordi Sabater Pi (Barcelona, 2 d'agost de 1922- Barcelona, 5 d'agost de 2009).

I tothom reconeix a Jordi Sabater Pi com el descobridor i qui el va portar a la Ciutat Comtal, però poc més se sap a casa nostra d'un dels majors experts en primats que, per contra, sí que gaudeix de reconeixement internacional "es va convertir en un dels primatòlegs més respectats del món per haver contribuït a canviar la noció de cultura i a fer més estreta la separació entre simis i humans. Això, de retruc, va ressituar l'ésser humà i el va integrar completament en el

Selva de Guinea Equatorial

El seu primer contacte amb la natura va ser a Roses, quan la família, pares i germans, visitaven la dida Carmeta que l'havia alletat per resultar ser intolerant a la llet materna. El marit de la dida anava a pescar amb el petit Jordi, què feia els seus primers contactes i observacions amb el medi, sobre comportament animal, els anotava i posteriorment, els plasmava en dibuixos.

Per desig de la seva mare, Elena Pi i Ferrer, que havia viscut a França, va estudiar en una escola francesa, on el caràcter rígid de l'ensenyament jugava en contra de la personalitat de Sabater Pi. Però va ser allà on va sentir a parlar per primer cop de les colònies franceses com Camerun, el Gabon o Madagascar. Per la seva banda, Narcís Sabater, pare del Jordi, que havia fugit de Brasil, enyorat, li explicava al seu fill la vida a les zones tropicals. Aquestes dues circumstàncies, més la seva passió per lectures sobre exploradors, o llibres d'aventures, van ser decisives a la vida de Sabater Pi.

El seu entorn familiar era benestant i gaudien d'un nivell intel·lectual elevat, fins a l'esclat de la Guerra Civil, concretament amb l'ofensiva cap a Catalunya el mes de març de 1938. L'exèrcit Republicà va mobilitzar els joves per allistar-se a la coneguda com La Lleua del biberó. Aconsellat per un familiar, Sabater Pi es va allistar de manera voluntària amb l'objectiu d'anar a un lloc més o menys segur. Va anar a parar al camp d'aviació de Vidreres, de l'exèrcit republicà. El 30 de gener, quan les tropes franquistes entren a Barcelona, la fi de la guerra ja és un fet. Sabater Pi, en comptes de fugir a l'exili, decideix tornar cap a Barcelona, però en aquest viatge de retorn gairebé perd la vida.

La situació a Barcelona, és complicada i, tot i no ser una decisió fàcil haver de deixar la família en una situació de postguerra, Sabater Pi, el maig del 1940, amb disset anys, decideix marxar a Guinea Equatorial, i així, també poder ajudar econòmicament el seu entorn. Aquest viatge s'allargaria més de trenta anys.

El trajecte no va ser fàcil, ni curt. En plena Segona Guerra Mundial, en plena travessia van rebre la visita d'un vaixell anglès en la recerca de ciutadans japonesos, alemanys o italians, i d'una embarcació francesa fugint dels alemanys. Tampoc l'adaptació i la feina a Santa Isabel o Malabo, la seva nova destinació. Però, alhora, va començar a tenir curiositat per aquell entorn, els seus habitants, la seva cultura: "Era plenament conscient que es trobava dins de les fotografies que anys enrere havien format part de les exposicions sobre les colònies africanes que s'organitzaven a les Escoles Franceses. I això el meravellava. L'altra cosa que el va captivar va ser la natura. La selva ja no se li apareixia com un lloc

remot que només existia en les fantasies d'infantesa, sinó que era una cosa real, tangible, en la qual es podia submergir només uns minuts després de sortir de casa." Explica Toni Pou.

A finals del 1943 Sabater torna a Barcelona per fer el servei militar. Però el que havia de ser un retrobament i una època de gaudir de la família, al cap de poc temps de la seva arribada, la seva mare mor. A Barcelona coneix el professor de la Universitat de Barcelona, August Panyella, que estava treballant en el projecte de la creació del Museu Etnològic de Barcelona, i si interessa per l'experiència i els coneixements de Sabater Pi sobre el continent africà, i amb el qual va col·laborar contrastant i corregint les informacions sobre el continent. En aquest viatge a Barcelona, també va conèixer la Núria Coca.

Un cop acabat el servei militar, i després de molts dubtes, entre els que figurava quedar-se a Barcelona per treure's el títol universitari, decideix tornar a l'Àfrica, però aquest cop serà a través d'una empresa barcelonina que explotava finques a Guinea, i va tornar a Santa Isabel. Allà va compaginar la feina amb estudiar profundament la llengua dels fangs, anava a la biblioteca de la missió espanyola de Bata per llegir els antropòlegs Henri Trilles, Victor Largeau o Tessman. El 1949 demana un trasllat per poder accedir a una zona més propera a la selva, i l'empresa el va enviar a treballar d'encarregat en una plantació de cafè a Nkumadjap. Paral·lelament a la feina a la plantació, va conjugar el seu temps col·laborant amb August Panyella, en una investigació etnològica sobre el poble fang.

«L'home dels neguits és l'home del mediterrà, és l'home que sent i viu en l'ampli sentit de la paraula... El neguit és inquietud i la inquietud és el tot, perquè l'home evoluciona perquè és inquiet, qui no sent neguit està llest» Aquests sentiments d'enyorança descriuen les sensacions que tenia Sabater Pi per l'amor a Núria Coca i la distància que els separava. Per això va decidir casar-se a distància. Però l'empresa no li posaria fàcil. Finalment, el 1950, el casament es va poder celebrar i uns dies més tard, la Núria es trobava amb en Jordi a Guinea, celebrant el viatge de noces a Fernando Poo. L'adaptació no va ser fàcil, perquè la vida allà tampoc ho era.

Després de set anys de treball, d'adquirir coneixement sobre els fangs, la manera de viure, els seus rituals, els tatuatges, les danses, de descobrir, de conèixer, es va trobar amb un material valuós que seria la seva aportació al Museu Etnològic que dirigia el seu amic August Panyella. A més, la completava amb objectes que trobava o comprava i els hi enviava al museu.

Però també va voler aprofundir, encara més sobre els fangs i sobre la possibilitat que practiquessin el canibalisme "Havien menjat altres homes, sí. I no com a part d'un ritual, sinó com a part del procés alimentari quotidià. Com aquell qui menja una mica de iuca o una costella de cabra. Per més que alguns antropòlegs no ho acceptessin, els fangs havien estat caníbals."

Dona fang (1950)

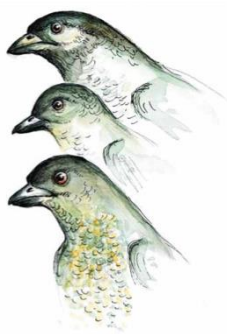
Nadiu del Zaire (1989)

L'abril del 1960 Sabater va començar a treballar en els bajeles, ètnia de pigmeus. El primer contacte va ser per rastrejar elefants. Va estudiar els bajeles, els seus costums, com encenien foc per fregament entre dues peces de fusta, i com teixien les xarxes de caça a partir de fulles de diversos arbres, i hi va descobrir que "el seu estil de vida estava cada vegada més amenaçat per la destrucció accelerada de la selva per part de les explotacions fusteres o agrícoles".

1
gmeus bajele al seu poblat

ELS OCELLS

indicadores
Le Pigeon d'Inde
1.10.54

La seva recerca ornitològica va començar quan una publicació científica, concretament el conservador d'ocells de l'American Museum of Natural History de Nova York, James P. Chapin, que més endavant seria un dels mentors de Sabater Pi, feia una crida sobre un ocell molt peculiar que forma part d'un grup d'aus anomenats indicadors de la mel o *nvebek*, un ocell amb capacitat de dirigir la cera. La tuberculosi, unes de les malalties del moment, provocada per un bacteri que té una membrana de cera, els investigadors pensaven que si hi havia un ocell que s'alimentava d'aquesta substància, per força havia de disposar d'algun mecanisme bioquímic capaç de degradar-la", explica Toni Pou. Els fangs deien que "no es podia capturar perquè sempre volava molt amunt, molt per sobre de les capçades dels arbres. També deien que no l'havia vist mai ningú i que si algú el veia, moriria. Per als fangs, aquell ocell estava impregnat d'una aura mítica. La peculiaritat d'aquella espècie i la dificultat de capturar-ne un exemplar representaven un repte més que estimulants per

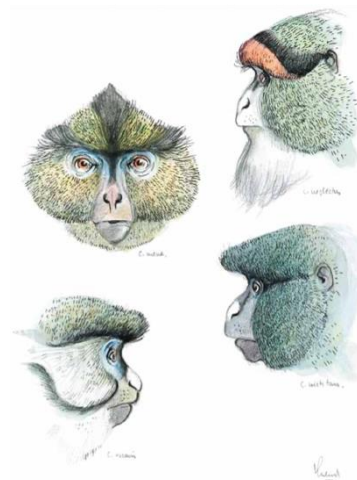
a un naturalista vocacional com Sabater" relata Pou. El 1962, dotze anys després i sense haver deixat d'investigar, Sabater el va trobar. Aquesta troballa representava la primera documentada a Guinea, i la tercera o quarta que s'havia fet a tot el món.

Caps d'indicadors de la mel

ELS GORIL·LES

Cercopitècs

Va ser Chapin qui li demanaria que estudiés els goril·les, o l'"esperit maligne de la Selva", ja que no hi havia cap estudi sobre els goril·les occidentals Guinea, el Camerun, el Gabon i el Congo. El seu mentor li va proporcionar tots els materials necessaris, biografies, i contactes amb especialistes.

Sabater Pi es trobava estudiant sobre els goril·les, sobre els fangs, escrivint articles i tractant de trobar l'ocell, a més de treballar a FRAPEJO, feina de la qual li agradaria prescindir, però la situació econòmica encara no li permetia. Però s'hi sumava un inconvenient, no tenia un títol universitari i sabia que per entrar en l'entorn científic, era del tot imprescindible. Continuament mostrava al Museu el seu interès per treballar d'una manera més oficial, amb l'objectiu de tenir un sou fix i deixar de treballar a FRAPEJO.

Va ser el 1955 quan August Panyella, li explica a Sabater Pi l'avantprojecte d'un parc zoològic a la ciutat de Barcelona, que necessitaven abastir d'animals procedents de Guinea, entre altres indrets, amb tres objectius: proveir els jardins d'espècimens tropicals; en segon lloc, aportar informació i material per al Museu Etnològic i, finalment, generar coneixement zoològic i subministrar animals al Zoo. Fins aleshores, el Jardí Zoològic comptava amb armadillos, estruços, cangurs, llames, gaseles i un elefant asiàtic, comprats al banquer i empresari Lluís Martí-Codolar Gelabert. Però amb la Guerra Civil, el jardí va quedar en situació decadent, concretament en un sol dia va rebre tres bombardeigs. Tal era la situació que el 1951 es va crear la Societat d'Amics del Parc Zoològic, presidida per l'oftalmòleg Ignasi Barraquer.

Mentre tot aquest moviment rondava el cap de Sabater Pi, ell continuava amb l'objectiu d'albirar goril·les, però no va ser fins al quatre de maig del 1956 quan ell i el seu company Lassaletta van veure el primer, un exemplar d'1,75 metres i uns 180 quilos. I, al seu darrere, van aparèixer cinc més, entre mascles i femelles. "Tota la vida recordaria aquella trobada amb nostàlgia. Veuria goril·les moltes vegades més, però cap tornaria a ser tan emocionant." explica Pou.

Finalment, després de molt patiment i molta paciència, Panyella va confirmar a Sabater Pi que l'Ajuntament de Barcelona tirava endavant el projecte de Bindung, renunciant així el 22 de desembre de 1957 a la seva feina a FRAPEJO. Els primers animals del projecte van ser dos cocodrils.

Però aquesta aventura no va ser gens fàcil. Per una banda, els diners no arribaven per encetar el projecte i, per altra, l'enemistat amb el seu excompany Lassaletta que va entrar en el negoci del tràfic d'animals salvatges, incloses les espècies protegides i caceres, amb el permís del sotsgovernador Manuel Cervera Cabello. Sabater va veure l'oportunitat de criar goril·les i ximpanzés al mateix parc de Bindug, un negoci amb rendibilitat, des d'aquest parc podria treballar amb molts parcs zoològics. Però des de l'Ajuntament mai va rebre resposta, i es va haver de dedicar a la venda d'ossos. "Alguns dels esquelets amb els quals va posar en marxa el negoci d'osteologia els obtenia d'animals caçats directament per ell. N'hi havia que els comprava, però també en caçava. Tot i que individualment potser no se sentia còmode amb aquella pràctica, la sensibilitat social de l'època era molt diferent de l'actual. Caçar animals per dissecar-los o per vendre'n els ossos no es tenia per una activitat tan cruel com avui." Aclareix Pou.

El negoci va donar els seus fruits i part dels diners que hi guanyava, els invertia en el centre de Bindung com a activitat principal. Tot i la seva bona voluntat, els diners no eren suficient, i el projecte de Bindug continuava sense executar-se. Finalment, el 1958, Jordi Sabater Pi, va rebre el contracte, amb una categoria inferior per la falta de títol.

El projecte tampoc va ser un camí de roses, "per a Antoni Jonch (director del Zoo a Barcelona i cap de Sabater Pi) el centre de Bindung era un dispositiu de caça, un mecanisme que havia de facilitar al Zoo animals variats i en abundància. Per a Sabater, era un centre de recerca." Explica l'autor. Però després de molta feina, incloses moltes decepcions, el 1961, amb la compra de més terrenys, s'estableix el Centre d'Adaptació i Experimentació Zoològica d'Ikund, així Barcelona, juntament amb Nova York, passava a ser l'única ciutat del món amb centre de recerca, fora del seu país.

Més endavant la NIH National Institutes of Health, l'agència de recerca mèdica dels Estats Units donen suport al projecte de recerca que liderava Sabater, amb l'objectiu que l'estudi dels simis podria donar resposta a l'origen d'algunes malalties que afectaven els humans.

GOLIAT

El 1958, Sabater veu per primer cop una granota gegant, de més de trenta centímetres, que adquireix pel Zoològic de Barcelona, les anomenades "Granotes Golia" per les seves dimensions. Després d'estudiar l'espècie en el seu hàbitat, va voler indagar sobre el procés de la metamorfosis, investigació que mai s'havia dut a terme i no existia cap estudi. El 1962, va agafar ous de granota per documentar el procés reproductiu. "Al principi, els capgrossos acabats de néixer feien entre vuit i deu mil·límetres. Van estar trenta dies alimentant-se del sac vitel·lí i quan ja feien entre dinou i vint-i-un mil·límetres, van començar a menjar la planta que Sabater havia recollit. Al cap de seixanta-set dies, quan ja mesuraven quaranta mil·límetres, els van començar a sortir les potes del darrere, i disset dies més tard es van començar a apreciar les potes del davant. En aquell moment, els animalons ja s'aventuraven de tant en tant fora de l'aigua. Vuitanta-set dies després d'haver sortit de l'ou, els capgrossos havien completat la metamorfosi". Sabater Pi documentava per primer cop el procés de transformació i creixement de la granota Goliat. Aquesta descoberta li permetrà comunicar-se amb investigadors de tot el món i, fins i tot, escriure a la revista *National Geographic*, i *Animals: The International Wildlife Magazine*..

Francesc i Oriol Sabater amb una granota goliat

Núria Coca, Francesc Sabater i un ajudant del Centre d'Ikunde amb Nfumu.

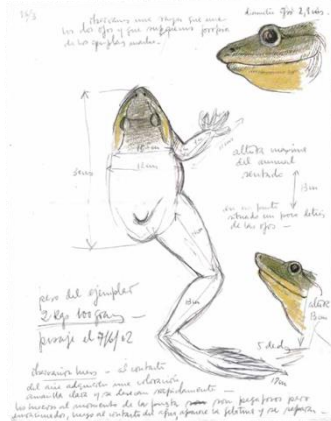
La destrucció de la selva per la construcció de finques a on abans hi havien arbres, no va afectar que els goril·les campessin pels mateixos indrets fos selva o ara una finca. Un dels propietaris i fang, Benito Mainé, va organitzar una cacera a la seva pròpia finca quan els goril·les fessin acte de presència. Aquell 1 d'octubre de 1966, van matar a tots els goril·les que es van apropar. Però la plor d'un nadó els hi va cridar l'atenció. Es tractava d'un nadó goril·la. Mainé, coneixedor de la trajectòria de Sabater Pi, li va portar el petit goril·la blanc, i li va vendre. "Després d'una primera inspecció, Sabater va absolutament blanc, i la pell que se li veia a la cara, les mans i els peus, d'un color rosat clar més semblant al d'una persona blanca que al d'un goril·la. A la boca, la dentadura de llet era completa, cosa que indicava que devia tenir uns dos anys. Feia 54 centímetres de tòrax, 47 de cos i cap, 42 d'envergadura amb els braços estesos i 40 de cames, peus inclosos. Els iris dels ulls de l'animal, pràcticament despigmentats, tenien una tonalitat lleugerament blavosa, mentre que les pupil·les viraven tènueament cap al vermell. Com les persones albinas, mostrava una certa dificultat per acomodar els ulls a la llum, cosa que l'obligava a aclucar-los contínuament". La família Sabater Pi es va dedicar a cuidar-lo. El primatóleg va rebre una oferta d'un milió d'euros per la compra del goril·la albí, més tard un xec en blanc, des de la organització de l'Exposició Universal que s'havia de celebrar a Mont-real el 1967.

Retrat de Nfumu (1966)

Malgrat la necessitat de diners que tenia, doncs el zoo li havia rebaixat el sou i la seva dedicació cada cop era més elevada, i la família patia necessitats, hagués estat una solució indefinida per a tota la família. Tampoc havia rebut un tracte digne per part de la institució, però ell s'hi va negar a acceptar diners. Per a ell només tenia sentit que estigués al zoo de Barcelona. L'1 de novembre de Nfumu va arribar a la ciutat.

LA IMPORTÀNCIA DEL DIBUIX

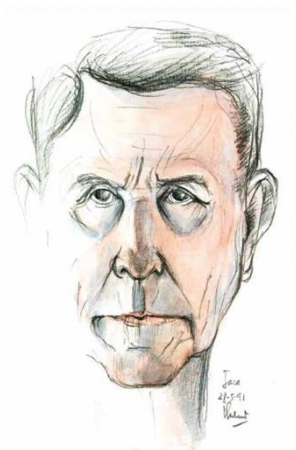

Si bé el dibuix no té reconeixement com a material científic per ser un element subjectiu, per ser totalment interpretatiu, en canvi Sabater sempre va defensar que "El dibuix permetia materialitzar el moviment, les postures, la posició de l'individu respecte al grup i l'entorn vegetal, i fins i tot l'expressivitat de cada animal d'una manera més il·lustrativa que qualsevol tecnologia."

Dibuixos i mesures d'una granota goliata adulta

RECONeixEMENTS

Autoretrat del 1991

La trajectòria científica de Sabater va ser reconeguda en forma de doctorats honoris causa per la Universitat Autònoma de Madrid el 1993 i la Universitat Autònoma de Barcelona el 1997. Va rebre la Medalla Pi i Sunyer de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona el 1997, el Premi de la Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació el 1991 (un premi que el 2011 es convertiria en el Premi Nacional de Recerca) i la Medalla d'Or al Mèrit Científic de l'Ajuntament de Barcelona el 1997. El 2000 la Generalitat de Catalunya li va concedir la Creu de Sant Jordi i el 2005, la Medalla Narcís Monturiol al mèrit científic. També va ser nominat dues vegades als premis Kyoto, que es consideren equivalents als Premis

Nobel i que han guanyat investigadors com Jane Goodall i Sydney Brenner, artistes com Akira Kurosawa i John Cage, o pensadors com Karl Popper i Noam Chomsky.

Toni Pou (el Masnou, 1977) es va llicenciar en Física a la Universitat de Barcelona i des de llavors s'ha dedicat al periodisme i la divulgació científica amb una perspectiva literària. Escriu articles de ciència al diari *Ara* i a la revista *El Món d'Ahir*, i col·labora habitualment en programes de Catalunya Ràdio. També és fundador i codirector del postgrau en Comunicació científica de la Universitat de Vic. Ha publicat *On el dia dorm amb els ulls oberts* (2011), guardonat amb el Premi Godó de Periodisme d'Investigació i Reportatge i el Premi Prisma al millor llibre de divulgació científica publicat a Espanya; *Si un dit assenyala la lluna* (2021), i *El meu nom és Univers* (2022).

Per a més informació:

Laura Santaflorentina / tel. 699061244 / E-mail: laurasantaflorentina@gmail.com

Per a més informació:

<http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/>

Laura Santaflorentina / tel.: 699 061 244 / c/e: laurasantaflorentina@gmail.com